

שמיטת חובות ומחיקת חובות

הרב רצון ערוסי,

חבר מועצת הרה"ר לישראל, רבה של קרית אוננו,
יו"ר הליכות עם ישראל ונשיא מכון מש"ה

שונה ר"ה הבעל"ט מכל ר"ה, שר"ה הזה הוא לא רק יום דין של האדם מול קונו, אלא גם מעין יום דין של כל חייב - חוב כספי - מול בעל חובו. בכל ר"ה, שהוא כידוע, יום דין, הננו מבקשים מאת ד' יתברך, שימחל ויסלח לנו על חובותינו כלפיו, דהיינו שישמט חובותינו, ובר"ה שהוא מוצאי שביעית, מצווה הבעל חוב לשמט חובות של החייבים לו ואשר כבר הגיע מועד פרעונם. להלן השוואה מעניינת בין שני סוגי שמיטת חובות האמורים, הרוחני דתי והכספי, ובהקשר לכך נעמוד על אבחנה חשובה נוספת בין שמיטת חובות למחיקת חובות.

שמיטת חובות כספיים

במוצאי שנת השמיטה מצווה בעל חוב לא לנגוש את בעל חובו, ולא לתבוע חוב שכבר הגיע מועד פרעונו בר"ה של מוצאי שביעית. מצווה זו תכליתה לצרוב בתודעתו, כי הממון שזכה בו הוא מאת ד', וד' נתנו לו לצורך קיומו, ולצורך מצוות ומעשים טובים וגמילות חסדים. שהרי אפילו בעלי מטעים מצווים בשנת השמיטה להשמיט את מטעיהם, וכל דכפין ייתי וייכול, "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך, ולשכירך ולתושבך הגרים עמך, ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול." ובעל המטע שווה לכל אחד מהנ"ל. רשאי הוא לקחת מן המטע רק מזון שלוש סעודות ליום, כי לד' הארץ ומלואה, וד' נתנה לו רק לצורך קיומו, ולצורך מצוות ומעשים טובים וגמילות חסדים. כי יסוד גדול באמונה היהודית, עולם חסד ייבנה.

אולם, החייב שהוא ירא שמים, ירצה לפרוע חובו, למרות שבעל חובו השמיט חובו. ולכן הוא יאמר לבעל חוב שבכל זאת יקבל ממנו את הכסף. כי כך אמרו חכמים¹: "כל המחזיר חוב שעברה עליו שביעית רוח חכמים נוחה הימנו. וצריך המלוה לומר למחזיר, משמט אני, וכבר נפטרת ממני. אומר לו (=החייב לבעל חוב), אף על פי כן רצוני שתקבל, יקבל ממנו..."

והדבר ברור שאם החייב לא אמר שבכל זאת הוא רוצה שהבעל חוב יקבל ממנו פרעון החוב, שהחוב נשמט.

ימי הדין כשמיטת חובות

לכאורה ניתן לומר שימי הדין לפי המתכונת שד' ציווה אותנו להתנהל בהם, הם מעין שמיטת חובות בינינו ובין אבינו שבשמים, שהרי בר"ה ד' מעמיד כל יצוריו במשפט, ואנו בעוונותינו המרובים, חייבים לו, ומצווים אנו לפרוע לו חובותינו. ופרעון חובות אלה, נעשה ע"י שאנו מקיימים מצוות ד' שהוא בעל חובנו ושבים בתשובה. מבחינת הדין, אין מניעה מד' לנגוש חובותיו, ולמצות בנו את הדין ולהענישנו. אך חסד עשה עמנו ד' שנתן לנו את ימי הדין, כדי שאם נתנהל בהם כפי שציוונו, ד' הבטיחנו, שהוא ישמיט חובותינו, ע"י שיעביר ראשון ראשון, וירבה מחילה לחוטאים וסליחה לפושעים.

כך יוצא, אפוא, לאחר שהאדם שב בתשובה ומתפלל לד' שיזכהו בדינו, אם אותה תשובה היתה כנה ואיכותית, הרי היא בבחינת הצעת פרעון חובותינו לד'. כלומר, שד' יבדוק תשובותינו ואם הגענו למצב שיש לנו זכויות יותר על חובות, מזכה אותנו בדיננו, והוא יכתוב אותנו לחיים טובים.

אולם כמו שהחייב כספים לחברו, אם הגון הוא צריך לומר לבעל חובו ששימט החוב, שבכל זאת הוא נותן את הכספים, כך אנחנו כלפי ד', אסור שנסתפק בתשובה של ימי הדין, אלא תשובתנו צריכה להיות תשובה מתמדת, שמוכיחה שאנו משתקמים רוחנית, ושנחיה חיים של תורה ויראת שמים.

1. רמב"ם, שמטה ויובל, ט, כח.

מחיקת חובות למפרע ותשובה עוצמתית

מבחינה רוחנית שמיטת חובות היא מכאן ואילך, ואילו מחיקת חובות, היא למפרע. כאילו לא היה חוב מעולם. כי חוב שנשמט מכאן ואילך, לחייב יש כתם, הוא נחשב לחדל פרעון, ואולי גם נחשב לבלתי אמין. אך מחיקת חובות שהיא למפרע, אין לחייב שום שם רע, כי הבעל חוב השמיד את כל מסמכי החובות, ויכול החייב לפתוח דף חדש בכוחות חדשים ורעננים, וסיכוייו להשתקם גדולים.

הנה עבד עברי שנמכר לעולם, עד היובל, הוא אדם ששקע בדאגתו רק לחייו החומריים תוך הזנחת חייו הרוחניים, נמשל ונדמה לבהמה. אולם ביובל הוא יוצא לחירות. בר"ה של שנת היובל הוא מפסיק לעבוד, ואליבא דאמת הוא זכאי כבר לצאת לחירות. ובכל זאת, לפי ההלכה עדיין אינו בן חורין עד אחרי יום הכיפורים, כי הוא צריך לצרוב בתודעתו במשך עשרת ימי הדין את משמעות החרות האמתית. לא חופש, שבו הוא יתנהל חופשי אחרי תאוותיו, אלא אדם, ששואף לחירות אלוהית, לשלטון יצרו הטוב, להשתחררות יצרו הטוב, משעבודו של יצר הרע.

באותם עשרה ימי הדין הוא יצרוב בתודעתו את ייחודו כאדם שנברא בצלם אלהים, ואת ייעודו לזכך נפשו במצוות ומעשים טובים, כדי שנשמתו תהיה מלאכית בת נצח בעולם האמת והנצח, אחרי מותו.

ולא די בכך, אלא כל החברה היהודית צריכה לתת פרסום באותו יום כפור של היובל לחרות האמתית. כל יהודי מצווה לתקוע בשופר, לא רק לשמוע קול שופר, אלא לתקוע תקיעה של חרות. ולהתפלל במוסף של אותו יום כפור, מלכיות זכרונות ושופרות כמו במוסף של ר"ה. אז ורק אז, יצאו העבדים לחירות.

כי העבד אחרי הנהגתו באותם עשרת ימי הדין של היובל, והנהגת כל החברה, בשנת היובל הוא כאילו נולד מחדש, והוא יכול להיות צדיק יסוד עולם, מכאן ואילך, כאילו לא היה עבד שנמשל לבהמה.

כיוצא בו, מי ששם לו למטרה, לא רק לזכות בדינו בר"ה, אלא חוזר בתשובה בעצמה רבה, כדי שיזכה לסליחה ולמחילה ולכפרה ביום הכיפורים, הוא יוכל להגיע לדרגה שזדונותיו הופכות לזכויות. כי הוא כנולד מחדש עם כוחות חדשים ועצומים לילך בדרך ד'. ומכאן ולהבא, כל האנרגיות שהיו לו למילוי כל תאוותו וכל הכישרונות שהשתמש בהם להשליט יצרו הרע, כל אלה אחרי תשובתו העוצמתית ייהפכו לאנרגיות חיוביות מתוך עצמה לעשות אך טוב.

לכן בתפילת אבינו מלכנו אנו מבקשים מאת ד': "מחל וסלח לכל עוונותינו. קרע רוע גזר דיננו", כלומר בקשת סליחה ומחילה לכל עוונותינו, היא בקשה לשמירת חובות מכאן ואילך, ותכליתה רק קריעת רוע גזר דיננו.

אולם אנו מוסיפים ומבקשים מד': "מחק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו, מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך", כלומר, שד' ימחק ברחמי המרובים כל שטרי חובותינו, לא שיקרע אותם, וישארו גזרי השטרות שניתנים להדבקה בדרך של לגו, לשחזור ולזיכרון, העוונות והחובות. אלא בקשת מחיקה, כאילו לא היו חובות כלל, כאילו לא היו שטרות חובות כלל, באופן שד' ימחה ויעביר פשעינו, אפילו הפשעים מנגד עיניו, שלא יהיה להם שום זכר.

יוצא אפוא, שהיעד שלנו בימי הדין מר"ה ועד יום הכפורים שנגיע למצב, לא רק שד' ישמיט חובותינו, אלא ימחק כל שטרי חובותינו וימחה ויעביר מנגד עיניו כל פשעינו, כדי שנוכל לשוב לייעודנו האמתי בטרם חטאנו, להידבק בד' א-לוהינו וחיינו לעולם.

בין יראה לאהבה

דומה שגם בפרעון חובות יש הבדלים באופן פריעתם, בין אם החייב פורע חובותיו מתוך יראה ופחד, מפני תגובת הבעל חוב, או מפני ההמשך, כי שמא פרעון החוב לא יאפשר לחייב להשתקם, לבין פרעון החוב מאהבה, שהוא ניתן בשמחה ובביטחון. כשהפורע את חובותיו כבר ביסס עצמו היטב, ופרעון החוב תכליתו לסלק מכשול מדרכו, לטהר שמו, לרכוש לו שם של נאמן ובעל יכולת פרעון ויכולת עסקית. פורע חוב מאהבה, כשישמע את בעל חובו אומר לו שהוא משמיט החוב, החייב לא ינצל הזדמנות זו של שמירת חובו, אלא הוא יאמר במידי לבעל חובו, שבכל זאת יקבל הכספים. וחייב כזה סופו להשתקם ולהצליח. לא כן פורע חובו מיראה, כשישמע שהנושה יאמר שהוא משמט, הוא לא יאמר לבעל חוב, שבכל זאת יקבל הכספים, ואז החוב נשמט, אך ספק אם יצליח בעסקיו, מכאן ואילך.

וכך, בינינו לבין אבינו מלכנו, כשאנו שבים לד' מיראה, בימי הדין אנו מצפים בכליון עיניים, בתחנונים ובדאגה, שד' ימחל לנו, ויכתבנו לחיים טובים. וביום הדין אנו עומדים לפני ד', ואומרים בתחנונים, אם כבנים, רחמנו כרחם אב על בנים, ואם כעבדים עינינו לך תלויות עד שתחננו ותוציא לאור משפטנו, קדוש.

אך כשאנו שבים מאהבה, אין אנו פוחדים מן התרועה של השופר, תרועת השופר שבבילנו, אינה תרועת מלחמה, ולא תרועה, שהיא כאזעקה המתריעה מפני אסונות,

אלא תרועת מלך, תרועה המרועעת את יצרנו הרע, באהבה ובשמחה, ובתובנה עצומה, כי חפצים אנו רק באבינו מלכנו, ויצר הרע המשמש מסך בינינו לבין אבינו שבשמים. תרועת השופר, כשהיא נשמעת מתוך אהבה, אינה מעוררת אותנו לבריחה למקלט, אלא למנוסה מיצרנו הרע, לחיק ד'², היא המלכת מלכו של עולם עלינו בנפש חפצה, בכבוד רב, נקדישך ונעריצך. וכשאנו כאלה, נאמר עלינו³:

"אשרי העם יודעי תרועה, ד' באור פניך יהלכון, בשמך יגילון כל היום, ובצדקתך ירומו, כי תפארת עוזמו אתה, וברצונך תרום קרננו, כי לד' מגננו ולקדוש ישראל מלכנו".

לסיכום, הבה ונתכונן לימי הדין התשע"ו, באופן שכל שמי שחייב לחברו, אע"פ שישמטנו, בכל זאת נפרע חובותינו.

וכן בינינו לבין אבינו שבמים, נפרע חובותינו לאבינו שבשמים, לא רק בתשובה מיראה, אלא בתשובה מאהבה, בתשובה מהותית, איכותית ועוצמתית, באופן שנזכה לא רק לשמיטת חובותינו ע"י ד', אלא למחיקת כל שטרי חובותינו ובאופן שנשעבד את עצמנו לאהבת ד', אהבת עולם.

2. הרמב"ם, פיהמ"ש, ר"ה, ד, ז.

3. תהלים פט טז-יט.